

บทนำ

1. ความสำคัญ ที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

หากกล่าวถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย หลายท่านคงนึกถึงชาวจีน เนื่องจากมีจำนวนมาก และตั้งชุมชนกระจายไปทั่วทุกพื้นที่ พร้อมกันนั้นก็ยังมีบทบาทในด้านต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อีกทั้งชาวจีนอพยพยังแต่งงานกับคนพื้นถิ่นและมีลูกหลานสืบต่อมาอีกหลายชั่วอายุคนจนเกิดคำว่า “ชาวไทยเชื้อสายจีน”

คนจีนเมื่อเข้ามาตั้งหลักแหล่งในดินแดนใหม่ ย่อมไม่ลืมความเชื่อดั้งเดิมของตน นั่นคือการบูชาเทพเจ้าต่างๆในลัทธิเต๋า อาทิ กวนฮุย (กวนอู) หรือ เป็นโถงกง (ปุนเถ่ากง) เป็นต้น คนเหล่านี้ได้นำประติมากรรมเทพเจ้าเหล่านี้ติดตัวมา บ้างก็มาสร้างขึ้นใหม่ในดินแดนแห่งใหม่ แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เมื่อมีการบูชารูปเคารพ จึงมีความจำเป็นต้องสร้างศาสนสถานเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ ซึ่งในปัจจุบันเราเรียกว่า ศาลเจ้า

ปัจจุบันหลายคนอาจเข้าใจผิดว่า ศาลเจ้าจีน กับ วัดจีน มีความหมายเดียวกัน เช่นอาจเข้าใจว่า วัดมังกรกมลาวาสที่เยาวราชคือศาสนสถานประเภทเดียวกับศาลเจ้าเป็นโถงกง แต่แท้ที่จริงแล้วมีความหมายแตกต่างกัน

ศาลเจ้าจีน แปลมาจากคำว่า เต้า (廟) กง (宮) ในขณะที่วัดจีนแปลมาจากคำว่า ซื่อ (寺) ความแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ ศาลเจ้าจีนเกี่ยวข้องกับเทพในลัทธิเต๋า อีกทั้งไม่มีนักบวชประจำวัด มีเพียงผู้ดูแลศาลเจ้าซึ่งเป็นคนธรรมดาเท่านั้น ส่วนวัดจีนมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา นิกายมหายาน และจำเป็นจะต้องมีพระนักบวชจำพรรษาอยู่ด้วย

มีนักวิชาการกล่าวว่า เมื่อชาวจีนอพยพถิ่นฐานไปต่างแดน พวกเขาหวังว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะปกป้องคุ้มครอง ดังนั้นจึงมีการสร้างวัดจีนและศาลเจ้าในดินแดนใหม่ที่ตนไปตั้งหลักปักฐาน³ ผู้วิจัยเห็นพ้องกับคำกล่าวนี้ เพราะจะสังเกตได้ว่า ทั้งศาลเจ้าจีนและวัดจีนจะต้องปรากฏในชุมชนจีนเสมอ

กระนั้นหากศึกษาอย่างลึกซึ้งจะพบว่า แม้ศาลเจ้าจีนและวัดจีนจะเป็นของอยู่คู่กับชุมชนจีนในไทยเป็นเวลาช้านาน แต่เมื่อสืบค้นกันอย่างจริงจังแล้วกลับพบว่า ประวัติการสร้างวัดจีนในชุมชน

¹ 辞海编辑委员会《辞海》，中卷，上海：上海辞书出版社，1989年，第2229页。(ชื่อให้เขียนจีเหวยหยวนหุ้ย, ชื่อให้, จงจ้วน, (ชางไห่: ชางไห่ชื่อซุชูปานเซอ, 1989), หน้า 2229.)

² 辞海编辑委员会《辞海》，中卷，第2667页。(ชื่อให้เขียนจีเหวยหยวนหุ้ย, ชื่อให้, จงจ้วน, หน้า 2667.)

³ ด่วนลีเซิง (เขียน), บุญยิ่ง ไร่สุขสิริ (แปล), ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2543), หน้า 11.

จีนอพยพในดินแดนไทยเพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่านั้นเอง⁴ โดยเริ่มจากการสร้างวัดมังกรกมลาวาสหรือวัดเล่งเน่ยยี่เป็นแห่งแรก ในขณะที่ศาลเจ้าจีนนั้นมีหลักฐานเก่าไปถึงสมัยอยุธยา⁵ นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสนใจว่า จำนวนศาลเจ้าจีนในชุมชนจีนอพยพทั่วไปมักมีจำนวนมากกว่าวัดจีน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ศาลเจ้าจีนเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับกลุ่มชาวจีนอพยพในไทย

ในอดีต ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับศาลเจ้าในชุมชนชาวจีนอพยพแต่มีจำนวนไม่มากนัก หนึ่งในนั้นคือ ตัวหนังสือซึ่งถือเป็นนักวิชาการรุ่นต้นๆ ที่ได้ศึกษาวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย โดยท่านได้รวบรวมประวัติความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในไทย ตำนานของเทพเจ้าองค์ต่างๆ รวมถึงได้สำรวจหลักฐานโบราณวัตถุในศาสนสถานเหล่านั้น⁶ นักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่เขียนเกี่ยวกับศาลเจ้าจีนในไทยคือ รองศาสตราจารย์พรพรรณ จันทโรนานนท์ โดยงานเขียนของท่านได้กล่าวถึงมูลเหตุการสร้างศาลเจ้า ความสำคัญของศาลเจ้าต่อชุมชน และยังศึกษาถึงงานศิลปกรรมภายในศาลเจ้าด้วย⁷ นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอื่นๆ ที่ศึกษาด้านนี้อีกเช่น อาจารย์กุลศิริ อรุณภาคย์ ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับศาลเจ้าสำคัญ 9 แห่งในกรุงเทพฯ โดยเขียนถึงประวัติการสร้างศาลเจ้า และตำนานความเชื่อเกี่ยวกับเทพในศาลเหล่านั้น⁸

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเหล่านี้มักเน้นเรื่องประวัติการก่อสร้าง และตำนานต่างๆของเทพเจ้าเป็นส่วนใหญ่ มีการกล่าวถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมค่อนข้างน้อย และมักกล่าวเพียงบางประเด็น เช่น ตัวหนังสือกล่าวว่า วัดจีนและศาลเจ้าจีนจะตั้งมีชายหลังคา ยกสูงขึ้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ต่อกำแพงประดับภาพวาด และมีมังกรทองพันรอบ หรือบางวัดมีการตกแต่งประดับด้วยสวน⁹ รองศาสตราจารย์พรพรรณ จันทโรนานนท์ ได้ศึกษาสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าจีนเช่นกัน โดยได้กล่าวถึงไว้หลายประเด็น อาทิ แผนผัง ลักษณะหลังคาศาลเจ้า การประดับหลังคา และส่วนประกอบภายใน¹⁰ งานเหล่านี้มีคุณูปการทำให้เราเข้าใจถึงสถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนได้ดี

⁴ ตัวหนังสือ (เขียน), บุญยิ่ง ไร่สุขศิริ (แปล), *ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย*, หน้า 63.

⁵ ดังที่ศาลเจ้าเล่งบ้วยเอี้ยะบนถนนเจริญกรุง ซึ่งพบแผ่นป้ายเขียนภาษาจีนเก่าไปถึง พ.ศ. 2201. เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷ พรพรรณ จันทโรนานนท์, *วิถีจีน*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น จำกัด, 2546), หน้า 81 – 107.

⁸ กุลศิริ อรุณภาคย์, *ศาลเจ้า ศาลจีนในกรุงเทพฯ*, (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2553).

⁹ ตัวหนังสือ (เขียน), บุญยิ่ง ไร่สุขศิริ (แปล), *ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย*, หน้า 45 – 46.

¹⁰ พรพรรณ จันทโรนานนท์, *วิถีจีน*, หน้า 91 – 100.

ระดับหนึ่ง แต่ทว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนยังมีรายละเอียดหลายอย่างที่ซับซ้อนและยังไม่มีการกล่าวถึงเช่น รูปแบบชื่อคานรับน้ำหนัก ลักษณะหน้าบัน ลักษณะการจัดวางผังบางประการ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถ่องแท้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ถึงแม้วัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ของจีนจะมีความร่วมกันอยู่ แต่ขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ภาษาพูดที่มีสำเนียงแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และอาหารที่แต่ละพื้นถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สถาปัตยกรรมจีนก็เช่นเดียวกับวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ คือจะสะท้อนเอกลักษณ์ในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้งานวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมจีนในจีนจำนวนมากทำให้เราตระหนักได้ว่า แต่ละพื้นที่ก็มีลักษณะเฉพาะตนเช่นกัน

ดังนั้นหากแต่ละพื้นที่ของจีนมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมร่วมกันส่วนหนึ่ง และจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตนด้วยส่วนหนึ่ง ศาลเจ้าจีนที่สร้างในไทยก็น่าจะแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มคนจีนที่อพยพมาด้วย ทั้งนี้การศึกษาด้านสถาปัตยกรรมในศาลเจ้าจีนของไทยที่ผ่านมากล่าวถึงประเด็นดังกล่าวแต่เพียงเล็กน้อย เช่น ต่วนลี่เซิง ซึ่งกล่าวว่า รูปแบบศาลเจ้าจีนในไทยเป็นอิทธิพลจากจีนตอนใต้ แต่ทว่าไม่ได้กล่าวโดยละเอียดว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นเช่นไร¹¹

ในปัจจุบันเราได้ข้อสรุปแล้วว่า ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในไทยสามารถแบ่งได้ 5 กลุ่มตามภาษาพูด คือ ภาษาฮกเกี้ยน (หมิ่นหนาน) กวางตุ้ง (เยว่) แต่จิ๋ว (เฉาซ่าน) ไหล่ล่า (ไห่หนาน) และ (ชื่อ¹² กลุ่มคนจีนที่พูดภาษาเหล่านี้มาจากพื้นที่มณฑลต่างๆตง (กวางตุ้ง) ไหล่หนาน (ไห่หนาน) และฝูเจี้ยน ฮกเกี้ยน) เป็นเหตุให้เกิดกลุ่มศาลเจ้าจีนในไทยโดยทั่วไป (สร้างขึ้นโดยชาวจีนกลุ่มภาษากลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ศาลเจ้าเล่าปุ่นเก้ากงในเขตสัมพันธวงศ์สร้างโดยชาวจีนแต่จิ๋ว ศาลเจ้าจูโบวเนี้ยในเขตดุสิตเป็นของชาวจีนไหหล่า เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้องพิจารณาว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าที่พบในไทยจะสามารถสะท้อนเอกลักษณ์ของชาวจีนทั้ง 5 กลุ่มภาษาได้หรือไม่

กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีชาวจีนอพยพ รวมถึงลูกหลานชาวจีน ตั้งหลักปักฐานอยู่เป็นจำนวนมาก โดยประวัติการอพยพสามารถย้อนไปถึงพุทธศตวรรษที่ 22 หรือราวสมัยอยุธยาตอนกลาง¹³ และมีการอพยพเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้จากการศึกษาของนักวิชาการทำให้ทราบว่า ชาวจีนในกรุงเทพฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์สามารถแบ่งได้ 5 กลุ่มภาษา เหมือนกับท้องถิ่น

¹¹ ต่วนลี่เซิง (เขียน), บุญยิ่ง ไร่สุขศิริ (แปล), *ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย*, หน้า 45.

¹² จี. วิลเลียม สกินเนอร์ (เขียน), ชาญวิทย์ เกษตรศิริและคณะ (แปล), *สังคมจีนในไทย*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า, 2548), หน้า 36 – 52.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

อื่นๆในไทย คือ ภาษาฮกเกี้ยน กวางตุ้ง แต่จิว ไหลหลำ แคะ¹⁴ ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับการสำรวจ ศาลเจ้าสมัยรัตนโกสินทร์ในกรุงเทพฯเบื้องต้นโดยผู้วิจัยคือ หากแบ่งศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯตามกลุ่มภาษาชาวจีนผู้สร้างศาลเจ้า สามารถแบ่งได้ตาม 5 กลุ่มภาษาข้างต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงตั้งเป้าหมายศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯและชาวจีนอพยพทั้ง 5 กลุ่มภาษา โดยเนื่องจากการสำรวจพบว่า ศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯโดยส่วนใหญ่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 - 5 หลังจากยุคดังกล่าวนี้ยังมีการสร้างศาลเจ้าอยู่เช่นกัน แต่มีจำนวนลดลง ดังนั้นจึงกำหนดขอบเขตสำหรับการศึกษาคือ ศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯที่สร้างในรัชสมัยดังกล่าวซึ่งตรงกับต้นพุทธศตวรรษที่ 24 – กลางพุทธศตวรรษที่ 25

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 1 - 5 ว่ามีความสัมพันธ์กับลักษณะที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในสถาปัตยกรรมจีน และลักษณะที่ปรากฏเฉพาะบางท้องถิ่นของจีนอย่างไร

2. เพื่อศึกษาลักษณะของชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 1 - 5 โดยวิเคราะห์ผ่าน

รูปแบบศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานเอกสาร

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

3. ขอบเขตของการวิจัย

ศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 1 - 5 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 24 – กลางพุทธศตวรรษที่ 25

4. ข้อจำกัดในการวิจัย

ปัญหาสำคัญในการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลเจ้าจีนในกรุงเทพฯ คือ ประวัติการสร้างศาลเจ้าที่ไม่แน่ชัด โดยพบว่า ข้อมูลส่วนนี้มักเป็นข้อมูลที่ถ่ายทอดกันปากต่อปากของผู้ดูแลศาลเจ้ารุ่นต่างๆ หรือคนในชุมชน นอกจากนี้ข้อมูลดังกล่าวยังค่อนข้างคลุมเครือด้วยเพราะบางครั้งผู้ดูแลศาลเจ้าก็ไม่สามารถระบุช่วงเวลาการสร้างได้แน่ชัด

อย่างไรก็ดี จากการตรวจภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ป้ายไม้สลักคำมงคลภาษาจีน เครื่องเรือนและของถวายภายในศาลเจ้าซึ่งมาจากการบริจาค มักมีจากรีกภาษาจีนกำกับซึ่งจะระบุนามและ

¹⁴วรสักดิ์ มัทธโนบล, คือ .สากกา” คือ “จีนแคะ”, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546), หน้า 155 – 156.

บ้านเกิดของผู้บริจาค รวมไปถึงปีศักราชที่บริจาคด้วย โดยในแต่ละศาลเจ้ามักจะปรากฏปีศักราชที่หลากหลาย ดังนั้นผู้วิจัยจึงยึดปีศักราชที่เก่าที่สุด โดยสันนิษฐานว่า ปีดังกล่าวน่าจะเป็นช่วงที่ศาลเจ้าสถาปนา ซึ่งอาจขัดกับข้อสันนิษฐานเดิม เช่น ศาลเจ้าพ่อเสือบนถนนตะนาว แต่เดิมกล่าวกันว่า ศาลเจ้าแห่งนี้ครั้งแรกสร้างตั้งอยู่บริเวณกระทรวงมหาดไทยและสร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 และเมื่อมีการตัดถนนจึงย้ายไปสร้างใหม่บนถนนตะนาวในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้จากการสำรวจโดยผู้วิจัยจารึกที่เก่าแก่ที่สุดภายในศาลเจ้าแห่งนี้ปรากฏบนระฆังซึ่งจากการเทียบศักราชคือ พ.ศ. 2367 อันอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 3

ในด้านการบูรณะศาลเจ้านั้น เนื่องจากศาลเจ้าเกือบทั้งหมดมิได้อยู่ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ดังนั้นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใดๆจึงสามารถทำได้โดยอิสระ ดังเช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม เขตบางแค ศาลเจ้าแห่งมีประวัติเก่าแก่ไปถึงรัชกาลที่ 5 โดยพิจารณาจากระฆังที่มีจารึกกำกับ แต่ศาลเจ้าในปัจจุบันเป็นงานสร้างใหม่ โดยผู้ดูแลศาลเจ้าอธิบายว่า เนื่องจากพื้นที่ตั้งเป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมขังง่าย จึงทุบศาลเจ้าเก่าเพื่อสร้างใหม่ให้ดีกว่าเดิม¹⁵ การบูรณะเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ บางครั้งมีหลักฐานลายลักษณ์ หรือหลักฐานเป็นบุคคลผู้อยู่ในเหตุการณ์ แต่ในหลายกรณีไม่ปรากฏหลักฐานเลยซึ่งในกรณีหลังเป็นอุปสรรคหนึ่งในการศึกษา ดังนั้นในหลายครั้งผู้วิจัยจะต้องตั้งเงื่อนไขให้กับข้อสันนิษฐานด้วย

มทาวีทยวาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ในงานวิจัยฉบับนี้มีการอ้างถึงคำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมของจีนอยู่หลายคำ ทั้งนี้ผู้วิจัยขอถอดเสียงคำศัพท์เฉพาะเหล่านี้ตามการอ่านออกเสียงในภาษาจีนกลาง และจะวงเล็บคำเดิมที่คนไทยคุ้นเคย เช่น มณฑลกว๋างตง (มณฑลกว๋างตุ้ง) เป็นต้น แต่จะมีกรณียกเว้นดังนี้

1. ชื่อศาลเจ้าในกรุงเทพฯ การเรียกชื่อศาลเจ้าแต่ละแห่งจะใช้ชื่อที่ขึ้นทะเบียนไว้ในรายชื่อศาลเจ้าที่ขึ้นทะเบียนตามกฎเสนาบดีว่าด้วยกุศลสถานชนิดศาลเจ้าวในกรุงเทพมหานคร ปีพ.ศ.2554
2. การเรียกชาวจีนอพยพกลุ่มต่างๆ ที่มาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ ได้แก่ ชาวจีนแต้จิ๋ว ชาวจีนกว๋างตุ้ง ชาวจีนฮกเกี้ยน ชาวจีนแคะ และชาวจีนไหหลำ
3. ภาษาถิ่นที่ชาวจีนอพยพเหล่านี้พูดกัน ได้แก่ ภาษาแต้จิ๋ว ภาษากว๋างตุ้ง ภาษาฮกเกี้ยน ภาษาแคะ และภาษาไหหลำ

¹⁵ จากการสัมภาษณ์ผู้ดูแลศาลเจ้า วันที่ 21 มีนาคม 2558